Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan

Editörler
Ersin Kalaycıoğlu
Ömer Faruk Gençkaya

İMGE kitabevi

BAĞLAM USUL AKTÖR ve SÜREÇ YÖNÜNDEN

ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ

KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Akasya Kansu Karadağ • *Bülent* Yücel
Erkan Duymaz • *Ersin* Kalaycıoğlu
A. Ersoy Kontacı • *İlker Gökhan* Şen
Ömer Faruk Gençkaya • *Pınar* Dikmen
Zülfiye Yılmaz

Editörler
Ersin Kalaycıoğlu
Ömer Faruk Gençkaya

Bağlam, Usul, Aktör ve Süreç Yönünden Anayasa Değişiklikleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Akasya Kansu Karadağ • Bülent Yücel
Erkan Duymaz • Ersin Kalaycıoğlu
A. Ersoy Kontacı • İlker Gökhan Şen
Ömer Faruk Gençkaya • Pınar Dikmen
Zülfiye Yılmaz

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Refik Tabakçı

ISBN 978-625-6455-29-0
1. Baskı: Aralık 2023

© İmge Kitabevi Yayınları
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

Dizgi ve Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Kapak
Selda Kahveci

Baskı ve Cilt
Meteksan Matbaacılık ve Teknik San. Tic. A.Ş.
Sertifika No: 46519

İmge Kitabevi Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Yayınevi Sertifika No: 44982
E-Posta: imge@imge.com.tr

Konur Sokak No: 17 Kızılay/Ankara
Tel: 0532 447 24 89

YEDİNCİ BÖLÜM

Visegrad[1] Sonrası Macaristan ve Polonya (Tasarlanan Hedefler ve Varılan Sonuçlar)

Bülent Yücel

GİRİŞ

Demokrat(ikleşme)laşma dalgalarının[2] geçen yüzyıldaki son ayağı, Doğu Bloku'nun çözülüşüdür. Bu sürecin belirleyici ülkelerinden Macaristan ve Polonya'yı konu alan çalışmada, gerçekleşen dönüşümden günümüzün iktidar uygulamalarına uzanan gelişim çizgisi ele alınmaktadır. İlk bölümde, Avrupa'nın Doğu'sunu temsilen, Varşova Paktı'nın sonlanma koşulları incelenmektedir. İkinci bölümde ise anayasa yapımının araçsallığı bağlamında, 2000 sonrasında hızlanarak gelişen popülist siyasetin otoriterleşmesi konu edilmektedir.

İncelemede, kendi demokratikleşme süreçlerini, anayasal değişimlerle hukukileştiren her iki ülkenin, hükûmet modellemelerinin popülist siyaset karşısındaki yapısal direnci de ele alınmaktadır. Bu çerçevede, parlamenter hükûmet sisteminin esnek kurumsal dokusunu ve doğal dengeleyici yapısını tercih eden Macaristan'ın

---

1 Doğu Bloku'nun yıkılışının simgelerinden olan Visegrad, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya yönetimlerinin işbirliği toplantısının yapıldığı Macar şehridir. Şubat 1991'de atılan bu ilk adımı, Ekim 1991'de Krakow'da imzalanan "İşbirliği Antlaşması izlemiş ve Aralık 1992 tarihli Orta Avrupa Serbest Ticaret Antlaşmasının kabulüyle siyasal yakınlaşma pekiştirilmiştir. L. Holmes, *Post-Komünizm*, Çev. Y. Alogan, İstanbul, Mavi Ada Yayınları, 2000, s. 137.

2 Ayrıntılı okuma için bkz., S. P. Huntington, *Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, ss. 10- 27.

geldiği son aşama ve bir yarı – başkanlık yönetimi kurgulayan Polonya'nın son durumu tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
"Liberal" Kıtadaki Sosyalist Dünyanın "Çöküşü"

1. Herşeyin Başladığı ve Bittiği Ülke: Sovyet Rusya'daki Değişim

II. Dünya Savaşı sonrasındaki NATO - Varşova Paktı karşıtlığıyla biçimlenen yeni dünya düzeninde, sonun başlangıcını, 1953'te Josef Stalin'in ölümü oluşturur. Doğu'nun, Soğuk Savaşın daha ilk yıllarında, "kült" önderini yitirmesi, Avrupa'daki sosyalist yönetimler açısından ciddi bunalımların ortaya çıkmasını da tetiklemiştir. Bu evreyi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile Doğu Avrupa ülkelerinin kendi iç ilişkileri ve birbirleri karşısındaki konumlanışları itibarıyla değerlendirmek gereklidir. Öyle ki, Varşova Paktı'nın siyasal kaderini, sırasıyla Nikita Kruşçev, Leonid Brejnev ve Mihail Gorbaçov'un Sekreterlik dönemleri belirlemiştir.

Georgi Malenkov'un yaklaşık iki (2) yıllık yönetimini ihmal ettiğimizde, SSCB'nin geleceğine damga vuran ilk kişi, N. Kruşçev'tir. XX. Kongre ile başlattığı yönetim anlayışındaki farklılaşma, görece düşünsel çoğulculuğa kapı aralarken; Yugoslavya ve bağlaşık devletlerle kurulu katı ilişkilerde yumuşama siyaseti benimsenmiştir. Bu çabaya rağmen 1956 Macaristan Olayları ve Imre Nagy Hükûmeti'nin politik hedeflerine kayıtsız kalınmamıştır.[3]

15 Ekim 1964 tarihinde görevine son verilen N. Kruşçev'in yerine, merkez yönetimdeki ortaklaşmanın seçimi olan L. Brejnev getirilmiştir. Yeni Genel Sekreter, başlayan yumuşama ve yeniden yapılanma sürecini sür-

---

3 L. Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları, Siyasal Bilime Giriş*, Çev. T. Karamustafaoğlu, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Birlik Yayıncılık, 1986, ss. 272-273.

dürmüştür. Bu çerçevede, istikrarlı bir büyümeyi belli ölçüde sağlarken; toplumsal yaşamın niteliğinde de ülke insanını hoşnut edecek tarzda iyileştirme ve yenileşme adımları atılmıştır. Buna karşın, ekonomi aktörleri ile parti kadroları arasındaki gerginlik artışı, istikrara çok önem veren L. Brejnev'i, dönüşüm sürecini durdurmaya itmiştir. 1970'ler biterken ülke içinde yaşanan sosyo-ekonomik değişim, tıkanma noktasına[4] gelmiştir. Sürecin bütünüyle çıkmaza girmesine, SSCB'yi ilgilendirdiği ölçüde, uluslararası gelişmeler de etkilemiştir. Öyle ki 1968'deki Prag Baharı'nın sonlandırılmasıyla bastırılan Doğu Avrupa muhalefeti, Dayanışma Hareketi olarak Polonya'da yeniden baş göstermiştir. Batı'da yaşanan bu siyasal kıpırdanmaya; ayrıca, Doğu'da Afganistan yönetimine yardım için yapılan askerî müdahalenin siyasal, askerî ve malî yükü eklenmiştir.[5]

Önceleri istikrar kavramıyla ve sonradan da durgunlukla özdeşleştirilen L. Brejnev döneminden M. Gorbaçov'un Genel Sekreterliğine geçiş, Brejnevsiz Brejnevcilik olarak adlandırılan, kısa Yuri Andrapov ve Konstantin Çernonko yönetimleri sonrasında gerçekleşmiştir. M. Gorbaçov, 27. Kongre'de sert bir hesaplaşmadan çok ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamı köklü derecede etkileyecek bir yeniden yapılanmayı öncelemiş ancak karşısında iktidar ayrıcalıklarına sahip bürokrasiyi bulmuştur.[6]

---

4 İleri sosyalizm teziyle ekonomik reformları yaşamaya geçirmeye çalışan L. Brejnev, durgunluk sorununu aşamamıştır. Aşırı merkezileşme, tüketim mallarından çok ağır makinaların üretimine ve nitelik yerine miktara önem verilmesi; üretim süreci bakımından ilgili birimlerin sorumluluk ve hesap vermekten uzaklaşması, hedeflenen sosyo – ekonomik dönüşümü frenlemiştir (T. Angotti, 'Stalin Dönemi: Tarihin Açımlanışı', Çev. N. Erdoğan' *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2*, İstanbul, Alan Yayıncılık,1989, s. 51.

5 B. Kagarlitsky, 'Perestroika: Değişimin Diyalektiği', Çev.: K. Emiroğlu, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989, ss. 75-78.

6 B. Kagarlitsky, 'Entelijensiya ve Değişiklikler', Çev. O. Akınhay, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan*

Yeniden yapılanmanın (perestroika) ekonomik değişime evrildiği süreçte, M. Gorbaçov yönetimi, halk nezdinde yeterli desteği bulamama sorununu, siyasal ve toplumsal yaşamın demokratikleşmesi adımlarıyla aşmaya çalışmıştır. Devlet yönetimindeki açıklık (glasnost) siyaseti, buna yardım eden en önemli araç olmuştur. Bununla birlikte, siyasal sistemin ideolojik değerler bütünü ile günün koşullarının gerektirdiği dönüşüm gerçekliği arasındaki çelişkiler, M. Gorbaçov'un içinden çıkamadığı siyasal ikilemi oluşturmuştur.[7] Bu açmaz, SSCB' nin ve Varşova bağlaşıklığının çözülüşü kaçınılmaz hâle getirmiştir.

1980'lerin sonuna gelindiğinde, SSCB'nin dağılışının hukuksal altyapısı, 1990 yılında yürürlük kazandırılan üç (3) yasayla hazırlanmıştır. Bu çerçevede, 2 Nisan 1990 tarihli "Devlet Aleyhine İşlenen Suçlar Yasası"yla SSCB'den ayrılmaya yönelik barışçıl gösteriler ve çalışmalar suç olmaktan çıkarılmıştır. Siyasal muhalefeti rahatlatan bu adımı, 3 Nisan 1990 tarihinde kabul edilen "Ayrılma Yasası" izlemiştir. Bu yolla Birlik bünyesindeki Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının önü açılmıştır. Çözülüşün hızını arttıran bir diğer hukuksal düzenleme ise 26 Nisan 1990 tarihli "Sovyetler Birliğini Oluşturan Federasyon Unsurları Arasındaki Yetkilerin Sınırlandırılması Yasası" olmuştur. Federasyonun ayakta tutulmaya çalışıldığı bu evrede, Boris Yeltsin'in başkanlığında toplanan Rus Halk Temsilcileri Kongresi'nde, yeni Rus Hükûmeti'nin kurumsal yapılanmasının temelleri atılmıştır.[8]

Gelişmeleri izleyen bürokrasi kanadı, devletin devamlılığı için tepkisini, Ağustos 1991'de ancak "üç gün"

Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989, ss. 97- 98, 104.

7 V. Raslavsky, 'Perestroikanın Üç Yılı', Çev. K. Emiroğlu, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989, ss. 123-125, 127.

8 L. Gönenç, *Prospects for Constitutionalism in Post – Communist Countries*, Netherlands: Kluwer Law International, 2002, ss. 157-158.

sürebilen bir askerî müdahaleyle göstermiştir. Bu başarısız hamle, darbeden yıpranarak çıkan M. Gorbaçov iktidarını da sonlandırmıştır.[9] 25 Aralık 1991'de resmen dağıtılan SSCB sonrasının siyasal figürü, geçiş dönemini kendi açısından başarılı biçimde yöneterek Rusya Federasyonu'nun ilk başkanı seçilen B. Yeltsin olmuştur.[10]

Rusya'daki gelişmeler aynı zamanda Varşova Paktı'nın da çöküşüne yol açmıştır. Birlik içindeki unsurlara nazaran SSCB merkezine daha gevşek ilişkilerle bağlanan Doğu Avrupa coğrafyası, bu yaşananlara ilgisiz kalmamıştır. Hatta SSCB'den bile önce başlayan kopuş kıpırtıları, kendisini 1980'lerin başından itibaren göstermeye başlamıştır.

Doğu Avrupa'daki siyasal ve toplumsal hareketlilik önceleri güç kullanılarak bastırılmışsa da sonraları bu yöntemin yerini, "ekonomik yardımlar" almıştır. Böylece borç yükü altına sokulan Pakt ülkelerinin, Sovyet yardımına bağımlılıkları sürdürülmeye çalışılmıştır. 1973 Bunalımı ve Afganistan Savaşı'nın yarattığı maliyet, bu politikanın 1980'li yıllar boyunca sürdürülmesine engel olmuştur. Sonuç olarak, Gorbaçov yönetimi, bu denetim altında tutma modelini bırakarak bölge ülkelerini kendi siyasal kaderlerine terk etmiş hatta ülkeler, kendi reform süreçlerini başlatmaları yönünde cesaretlendirilmiştir.[11]

1989-1991 yılları arasındaki siyasal dönüşüm, etkisini aynı zamanda, toplumsal ve ekonomik yapıda göstermiştir. Bu yüzden Doğu Avrupa'daki demokratikleşme dalgası, sivilleşen siyasal toplumu ve rekabete dayanan serbest piyasa ekonomisini de beraberinde getirmiş-

---

9 B. Kagarlitski, *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*. Çev. K. Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, ss. 8-9.

10 A. Safty, *Democracy and Governance, The Global Advance of Democracy,* İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 196-197.

11 D. Ost, 'Dayanışma'nın Dönüşümü ve Orta Avrupa'nın Geleceği', Çev.: M. Küpüşoğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı: 7/3, İstanbul, Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 274-276.

tir. Mevcut sosyalist iktidarlara karşı, sivil toplumun oluşumunda, eleştirel bir yönetim seçeneğinin yaratılması; geçiş dönemindeki bu ülkelerde, muhalif hareketleri beklenmeyen ölçüde başarılı kılmıştır. Böylece, halkın salt birikmiş tepkisi dışında, yaşamın günlük gereksinimlerini giderebilecek; sağlıklı ve sürdürülebilir çözümler üreten, bir siyasal iktidar yapısını hazırlayan muhalif hareketler ortaya çıkmıştır.[12]

2. Blokların "Soğuk" İlişkisinde Doğu'dan Batı'ya İltica

2.1. Macaristan: Varşova Kalıplarına Bir Türlü Ayak Uyduramayan Ülke

Sosyalist Blok tasarımındaki ilk çatlak Macaristan'da ortaya çıkmıştır. Varşova Paktı'ndan ayrılıp çok partili siyasal yaşama geçme hazırlıkları yapan I. Nagy Hükûmeti, SSCB'nin 1 Kasım 1956 yılındaki askerî müdahalesiyle yıkılmış ve Macar direnişi, çok sayıdaki tutuklama, yargılama ve idamla bastırılmıştır. Sovyet askerî gücünün şemsiyesi altında, Budapeşte'de Janos Kádár'a kurdurulan hükûmet ile Macaristan, kendisi için öngörülen sınırlılıklar içinde tutulmuştur. Sonraki dönemde, salt baskıcı uygulamaları öne çıkarmayan J. Kádár Hükûmeti, tüketim malları başta olmak üzere toplumsal yaşamı çeşitlendirmeye yönelen kültürel özgürlükçü bir siyaseti devreye sokmuştur. Macaristan'ı totaliter bir devlet algısından uzaklaştırmaya çalışan bu yaklaşım, birey hak ve özgürlükler için yeterli güvenceler sisteminin oluşturulmaması ve muhalefetin polisiye önlemlerle ezilmesiyle anlamsızlaşmıştır. Bununla birlikte, tarihsel önceliğine karşın Macaristan'da, 1980'lerin Polonya'sındakine benzer bir İşçi Hareketi de gelişememiştir.[13]

---

12 G. Di Palma, 'Niçin Demokrasi Doğu Avrupa'da İşleyebilir', Çev.: L. Köker, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Der.: L. Diamond, ve M.F. Plattner, Ankara,Yetkin Yayınları, 1995, ss. 322-324.

13 J. Kádár yönetiminin görece reformist ve özgürlükçü siyaseti, "kampın en mutlu barakası" olarak nitelenen Macaristan'ı, Çekoslovakya ve Polonya'nın

J. Kádár'ın ürkek değişimci siyaseti, iktidarın dengelerini bozmadan sürdürülmüş ve 1980'lerin sonuna kadar varlığını koruyarak köklü dönüşümden kaçınan bir yönetim tarzı oluşturmuştur. Böylece, değişen çevresel koşullara uyumlu, kendisinden nefret edilmeyen ama güven de duyulmayan bir siyasal yapı ve önderlik kurulmuştur. Yönetimin aşırı baskıcı olmayan tercihleri, Macaristan'da kitlesellikten uzak, dar kapsamlı bir yurttaş muhalefeti olan SZETA Hareketini doğurmuştur. Hareketin öncülüğünü üstlenen aydın çevresi, siyasal alanda bir egemen özne olmaktan çok otoriter devlet aygıtı karşısında sivil toplumu örgütleyen bir muhalefet çizgisi geliştirmiştir.[14]

Macaristan, Paktın çözülüş evresine, toplumsal, siyasal, ekonomik, hukuksal ve yönetimsel sarsıntılar bakımından, sosyalist diğer ülkelere nazaran daha güçlü konumda girmiştir. Bu süreçte, Batı Avrupa'yla bütünleşmenin alt yapısı, reformist hükûmetin, diğer siyasi partiler ile Macar siyaset ve ekonomi seçkinlerinin ortaklaşan çabalarıyla hazırlanmıştır. Demokratik siyasal kurumların oluşturulması, pazar ekonomisine geçiş; serbest seçimlerin yapılması ve çoğulcu parlâmenter sistemin kurulmasıyla yeni siyasal dönem için yumuşak bir başlangıç sağlanmıştır.[15]

1980'ler boyunca hızlanan değişim sürecinin son aşamasına 1989 yılında girilmiştir.[16] Böylece, Macaris-

---

kendilerine özgü muhalif koşullarından ayrıştırmıştır. Özellikle, 1970'lerin ikinci yarısı itibarıyla gelir durumundaki belli iyileşmeler, 1956 tarzı bir karşı çıkışa da ket vurmuştur. Ayrıntılı okuma için bkz., B. Lomax, '1956: Macar Devriminin Mirası', Çev. F. Koç, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı, 7/3, İstanbul, Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 280-283, 293-296, 303-306.

[14] G. Halmai ve F. Laczó, 'Macaristan'da Toplumsal Hareketler: Bir Taslak', Çev.: G. Doğduaslan, *Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori ve Deneyim*, Der. Y. D. Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 253-257.

[15] L. Valki, 'Hungary: Understanding Western Messages', in J. Zielonka, and A. Pravda (eds.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 2. International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 281.

[16] 1968 sonrasında piyasa sosyalizmi uygulamaya çalışan Macar Sosyalist İşçi

tan siyasal düzenini kökten değiştirecek adımlar iktidar tarafından atılmıştır. HSWP, tutum değiştirerek 13 Haziran-18 Eylül 1989 tarihleri arasında, siyasal muhalefetle "yuvarlak masa toplantıları" yapmıştır. Ekim 1989'daki 14. Kurultayıyla kendini dağıtma kararı alan HSWP, aynı Kurultay'da Macar Sosyalist Partisi (HSP) olarak yeniden örgütlenmiştir. Böylece, sosyalist düzen sonlandırılmış ve muhalefetle yapılan "Eylül Paktı"na uygun olarak 23 Ekim 1989 tarihinde, anayasa değiştirilmiş haliyle yeniden yayımlanmıştır.[17]

Macaristan'daki özgürlükçü, çoğulcu ve Batı tipi demokratikleşme, bütünüyle yeni bir anayasa hazırlanıp yürürlüğe sokularak gerçekleştirilmemiştir. Aksine, anayasal düzenleme, siyasal değişimi izleyen ve iyi kurgulanmış bir kurucu metin olmaktan çok tepkisellik özelliği ağır basan bir nitelikte oluşturulmuştur. 1989 Değişiklikleriyle yasama organı merkezli parlâmenter hükûmet sistemi kurulmuştur.[18]

Partisi (Magyar Szocialista Munkáspárt, MSZMP), geçen zamanda gerekli dönüşümü sağlayamadığını ve öngörülerin gerçekleşmeyeceğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçişle iktidar yükünü hafifletme eğilimine giren Parti, açık piyasa ekonomisinin oluşturulmasına ön ayak olmuştur. Macaristan'da sistem eleştirisi ve sorgulamasının bir sivil toplum süreci olarak siyasal bilinçlenme patlamasına dönüşmesi ancak 1988 yılında gerçekleşmiştir. Bu sonucu, iktidarın 1980'ler itibarıyla devreye soktuğu çeşitli reformlar hazırlamıştır. Böylece, toplumdaki çoğulcu güçlerin, parti-devlet yapısının dışında ciddi bir ekonomik ve politik seçenek yaratabildikleri görülmüştür. Birbiriyle belli ölçüde etkileşim içinde bulunan bu olgusal süreç, HSPW'nin iktidar tekelini de sessizce aşındırmıştır. Mayıs 1988 Parti Kurultay'ından sonra kısa bir süre daha iktidarı denetiminde tutmasına karşın Parti yönetimi, içindeki yenilikçi kanadın da baskısıyla geri dönülmez siyasal dönüşümün yöneticisi olmaya başlamış ve bu çerçevede Şubat 1989'da çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. J. Kadar, parti başkanlığı görevinden alınmış ve kesintiye uğrayan yuvarlak masa görüşmeleri yeniden başlatılmıştır. N. Swain, 'Macaristan'daki Sosyalist Proje Bunalımda', Çev.: K. Başoğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası,* Der.: R. Zarakolu. Sayı: 7/3, İstanbul: Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 311, 319, 327-330).

17 Gönenç, ss. 135-136.

18 I. Szikinger, 'Hungary's Pliable Constitution', in J. Zielonka (ed.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 1 Institutional Engineering*,Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 406.

2.2. "Yeni" Polonya'nın Kuruluşunda Dayanışma(nın) Ruhu

Polonya'da da Sovyet tarzı uygulamalar bütünüyle ve aynı içerikte benimsenememiştir. Öyle ki 1956 Poznan İşçi Direnişi, bunun etkilerini görmezden gel(e)meyen Wladyslaw Gomulka yönetiminin kurulmasına yol açmıştır. Endüstri işçilerinin zamanla gelişen ve belli ölçüde Katolik inancın da biçimlendirdiği siyasal bilinç ile komünizm karşıtı sosyal demokrat eğilimli aydın grubun oluşturduğu siyasal hat, Polonya'nın 1980'ler dönemini hazırlamıştır. Sonunda, güvenlik birimleriyle işçiler arasındaki sert mücadeleler, siyasallaşan Gdansk Liman işçilerinin Lech Wałesa öndeliğindeki Dayanışma Hareketini doğurmuştur.[19] Dayanışma Hareketine karşı 1981 yılının son günlerinde gerçekleşen askerî müdahaleyle kurulan General Jaruzelski yönetiminin, muhalefete karşı ilk tepkisinin sertlik dozu yüksek olmuştur.[20] Buna karşın siyasi iktidar, 1980'lerin ortasından itibaren değişim istemlerinin varlığına, denetimli biçimde olanak tanımış ve sürecin şiyasal zeminini hazırlamıştır.[21]

---

19 1949'daki Tarım Reformu'ndaki "tarım arazilerindeki toplulaştırmaya" duydukları öfkeyi bir türlü üstlerinden atamayan köylülerin tepkisi ile şehirli kesimlerin karşılaştıkları çeşitli hizmet yetersizlikleri, sisteme yönelik beklentileri ve memnuniyet oranını önemli ölçüde düşürmüştür. Bu toplumsal olgular ekonomik kötüleşmeyle birleşerek muhalefetin şiddetlenmesine yol açmıştır (Z. Brzezinski, *Büyük Çöküş*, Çev. G. Keskil ve G. Pakkan, Beşinci Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, ss. 141-142, 144-46).

20 Askerî müdahaleyle ilan edilen savaş durumunu, L. Wałesa başta olmak üzere Dayanışma Hareketinin önde gelenlerinin tutuklanması, iş bırakma eylemlerinin kırılmaya çalışılması; yüzlerce gazetecinin işine son verilmesi ve basın örgütleri üzerindeki baskıyı, üniversitelerin daha sıkı denetime alınması izlemiştir. D. MacShane, 'Darbeden Sonra Dayanışma', Çev. İ. Ferahlar, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı: 7/3,İstanbul: Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 233, 235, 237-238).

21 Yumuşama süreci hazırlıklarının hukuksal boyutunu oluşturan "idari yargının yeniden kabulü", "Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu" ve "kamu denetçiliği düzeneğinin" getirilmesi, atılan adımların başlıcalarıdır. I. Grudzinska Gross, 'Introduction: When Polish Constitutionalism Began', *East European Constitutional Review*, vol. 6, Spring / Summer 1997, s. 65.

Yuvarlak masa görüşmeleriyle Polonya siyasetinin hukuki ve meşru bir öznesi haline gelen Dayanışma Hareketi, demokratikleşme sürecinin asıl kazananı olmuştur. Eylül 1990 Seçimleri, L. Wałesa'yı Cumhurbaşkanlığına taşısa da gelişmeler, yasama organının güçlenmesine yol açarak L. Wałesa'nın etkin olmasını engellemiştir. 1991 Milletvekili Seçimleri'nin yarattığı meclis dağılımı, yeni dönemin anayasasının kolaylıkla yapılamayacağını göstermiştir. 1992 yılındaki Jan Olszewski Hükûmet Bunalımıyla seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş ve geçiş dönemi için "Küçük Anayasa"[22] 17 Ekim 1992'de kabul edilmiştir.[23] Böylece "kopma sözleşmesi"[24] biçiminde nitelendirebileceğimiz Polonya'daki anayasa yapımı, toplumsal ve siyasal açılardan sarsıntılı olabilecek sistem değişim sürecinin barışçıl sonuçlanmasını sağlamıştır. 2 Nisan 1997 tarihinde yürürlük kazanan nihai Anayasayla Fransa benzeri bir yarı–başkanlık demokrasisi kurgulanmıştır.[25]

---

22 Yeni dönemin daha ilk evresinde görülmeye başlayan Cumhurbaşkanı ve parlamento arası iktidar savaşımının hukuksal yansımasını oluşturan Küçük Anayasayla, yapısal olarak bir yarı-başkanlık hükûmet sistemi üretilmiştir. Gönenç, s. 130.

23 L. L. Garlicki, 'The Presidency in the New Polish Constitution', *East European Constitutional Review*, vol. 6, no. 81 -89, Spring / Summer 1997, ss. 82-83.

24 Juan José Linz, otoriter / totaliter siyasal sistemlerin, özgürlükçü demokrasilere geçişte, ilerleyen süreçlere ve anayasa yapımı usulüne ilişkin olarak "reform", "kopma" ve "sözleşme" sınıflandırmasını yapmaktadır. Bu çerçevede "kopma sözleşmesi", siyasal muhalefetin, "yuvarlak masa görüşmeleri" yoluyla yapılan müzakereler sonucunda; mevcut iktidarın yerini, kan dökülmeden ve olaysız biçimde almasını ve bunu düzen içinde kalarak, tarafların karşılıklı sözleşmesiyle yapmasını ifade etmektedir. E. Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s. 19-20, 32-33, 115).

25 Yasama organı ve Cumhurbaşkanlığı arasındaki bu ilişkilen ağının anayasal boyutu için bkz. (B. Yücel, 'Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, vol. 60, no. 3, 2011, ss. 671-674.

İKİNCİ BÖLÜM
Otoriterleşen Popülizm Kıskacında Anayasa(l)cılık

1. Popülist Siyasetin Tercihi: Devekuşu Demokrasisi Ya Da Yarışmacı Otoriterizm

Siyasi iktidarı "elde etmek" ve "elde tutmak" birbirini tamamlayan yönetimsel olgulardır. İktidara gelenler, bu başarıyı onlara sağlayan aynı yöntem ve araçları, orada kalabilmek için daha da geliştirmişlerdir. Yıkıcı ideolojik siyasal kavgaların yarattığı savaşlar, başka bir siyasetin de örüntüsünü kendiliğinden hazırlamıştır. Daha içe dönük ve öncelikle ulusal düzeye odaklanan bu siyaset yapma tarzı, katı ideolojik kurguları aynen yenilemeden ama onlardan yararlanarak biçimlendirilmiştir. Bu çerçevede, iktidar olmayı hedefledikleri kendi ülke yönetimlerinde popülist aktörler ve yapılar, halkın en azından "sempatisini" kazanacak bir siyasal çizgiyi, süreklilik kazandırdıkları söylem ve eylem programıyla uygulamaya koyarlar. "Zamanın ruhu" adı verilen elastikiyet içinde, değişen her türlü koşula da uyum gösteren bir pragmatizm, popülist siyasetin çevresel bütünleşmeden kopmama becerisini de onlara kazandırmıştır. Solun[26] "halk / halkçı / halkçılık" temalarını kendi kitleselliğini gerçekleştirmek ve pekiştirmek için kullanan sağ siya-

---

[26] Solun, popülizm ve liberalizmle olan ilişkisi hakkında eleştirel bir okuma için bkz. A. M. Özdemir, 'Popülist Söylem ve Bileşenleri: Sol – Liberalizm Üzerine Düşünceler', *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, vol. 36, no. 274, 2012, ss. 37-62. Chantal Mouffe'nin sol kavramıyla popülizm arasında eşitlik kurma çabasına ve sağ popülizm'in karşısına "sol popülizmi" yerleştirdiği görüşlerine karşı bir okuma için bkz. É. Fassin, 'Stratejik Bir Seçim: Sol veyahut Popülizm', Çev. E. Köse, *Birikim*, Sayı 354, Ekim 2018, ss. 50-56. Başka bir karşı çıkış, güvencesiz toplumsal ilişkilerin doğurduğu yeni sınıfsal bir tanımlamayı ifade eden "prekarya" kavramlaştırması üzerinden de yapılmaktadır. 1980 Sonrası değişen dünya koşullarının proleterinden farklılaşan prekaryanın içinde yer aldığı söylenen "sol popülizm"in, özsel olarak doğru bir niteleme olmadığı belirtilmekte ve yerine "sol dönüşüm" kavramlaştırmasının önerilmektedir. Ayrıntılı okuma için bkz. A. N. Telek, 'Sol Popülizme Karşı Sol – Dönüşüm ve Prekarya', *Birikim*, Sayı. 354, Ekim, 2018, ss. 21-31.

set, popülist iktidarını, göreceli bir ustalıkla ve milliyetçi/muhafazakâr çizgileri alabildiğince kullanarak toplumsal dayanışmacı bir yaklaşım geliştirmiştir. Böylece, ideolojik katılık riskinden uzaklaştığı oranda kırılganlığı azaltılmış; gelir ve eğitim seviyesi düşük geniş toplum kesimlerine seslenebilen bir siyaset ve önderlik algısı, seçenek olarak sunulmuştur.

Üzerinde oydaşılan bir tanımın[27] öznesi olamayan popülizm kavramı[28], içerdiği unsurları ve boyutlarıyla azımsanmayacak bir anlamsal derinliğe[29] sahiptir. "Seç-

---

[27] Popülizm, çağdaş öğretinin, "zayıf merkezli bir ideoloji", "bir siyasi önderin iktidara gelme stratejisi", "halk – seçkin karşıtlığına indirgenen söylem bütünü" ve "siyasal yaşamın belirli bir yapılandırma mantığı" olarak dört (4) ana yaklaşımın geliştirildiği bir kavramdır. Zaman ve mekân farklılaşmasıyla özsel bir değişim geçiren popülizmin güncel içeriğinin anlamlandırılması için önerilen "siyasi üslup" ölçütü hakkında bkz. (B.Moffitt, *Popülizmin Küresel Yükselişi, Performans, Siyasal Üslup ve Temsil*, Çev. O. Özgür, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, ss. 38, 41, 43, 45, 51 ve 53 83).

[28] Kavramın anlaşılışına katkı olarak çeşitli belirleyici özellikler ortaya konulabilmektedir. Buna göre:

1) Popülizm, temsili demokrasinin gölgesi içinde sadece kendi temsiliyetini meşru sayar.
2) Popülist siyaset seçkin ve özellikle de çoğulculuk karşıtıdır.
3) Popülist siyaset, ortak iyiyi üretecek halk iradesinden çok kendi siyasal amaçlarına hizmet eden sandık sonuçlarına odaklı sembolik bir halk iradesini öne çıkarır. Bu çerçevede "gerçek halk" ya da "sessiz çoğunluk" vurgularını yineler.
4) Popülistler, onaylanmalarını sağlayacak halkoylamalarını talep ederler ki bu durum, onların gerçek anlamda siyasal katılımı önemsemediklerinin göstergesidir.
5) Popülistler, kendilerini halkın gerçek temsilcisi olarak gördüklerinden, devlet yönetiminde yaptıkları partizanca işlemleri, kayırmacılığı hatta yolsuzluğu ve sivil topluma yönelen baskıyı, olağan görürler.
6) Popülizmi, sadece liberalizmi değil daha geniş kapsamda ve aslında demokrasiyi tehdit eder.
7) Popülizm siyaseti halka yakınlaştıran ya da halk egemenliğini yeniden kuran bir yaklaşım değildir.

J.W. Müller, *Popülizm Nedir?*, Çev. O. Yıldız, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, ss. 119-121.

[29] Basit bir eşitlemeyle, popülizmi, halkçılıkla birebir özdeşleştirmek yanıltıcı bir sonucun üretilmesine yol açacaktır. Bu nedenle, anlam bulanıklığını aşmak üzere, kavramlaştırmanın, düşünsel, psikolojik, siyasal ve uygulama boyutlarının birlikte ele alınması gereklidir. Yapılan tartışmalarda, popülizm, söylem ve eylem bağlamında sadece bir siyaset yapma yöntemi ve tarzı olarak öne çıkarılmaktadır. Bu vurgulamanın, kavramın anlaşılışını eksik bırakacağı yönünde bir okuma için bkz. M.S. Karakurt, 'Popülizm Tartışma-

kin karşıtlığı", "herkese karşı olabilen kendi başına buyruk siyasetçi profili", "toplumla kurulan plebisiter ilişkilenme"[30], "dost-düşman kutuplaşması" esasları, bu olgunun sığlaşan bir bakış açısıyla ele alınmamasını gerektirmektedir. Sade bir söylem olmaktan çok zamanla olgunlaştırılan; tasarlanmış siyasal bir hareket tarzını ifade eden popülizm, kendine özgü, çerçevesi belirgin bir ideolojik omurgaya sahip değildir. Aksine, öngördüğü tercihler bütününü, çeşitli "izm"lerin esaslarından, kendi örüntüsüne uygun düştüğü ölçüde, bir tür seçmece yaparak oluşturmaktadır. Siyasal düşün evrenini, gerçek bir ev sahibi olarak değil bir "konakçı/konaklayan" olarak kurgulamaktadır. Böylece, popülist iktidar özneleri, devlet aygıtının kurulu düzeninde ve onunla çatışarak var olmaktadır. İçinde yer aldıkları siyasal ortamın hukukunu, kurumlarını ve hatta yönetsel/siyasal alışkanlıklarını zayıflatarak ortadan kaldırmayı; mevcut düzenin liyakatli kadrolarını tasfiye etmeyi, "*halktanmış gibi gözüken / halk böyle istiyor gibi gösteren*" bir rıza üretimiyle gerçekleştirirler.[31]

Popülist siyaset yapma tarzı, sadece bir 21. yy. modası[32] değildir. Birbirleri arasında nedensellik bağı kurulamayacak biçimde, çok farklı coğrafyalarda örneklerine

---

ları, Ernesto Laclau ve Devrimci Yol', *Birikim,* Sayı. 368, Aralık, 2019, ss. 115-131.

30 Siyasal katılımın önemsendiği ve arttırıldığı izleniminin verilmeye çalışıldığı halkoylamalarının, popülist yönlendirme aracı olmaktan nasıl uzaklaştırılabileceği hakkında bkz. İ. G. Şen, 'Referendums and Democratic Constitutionalism: Is There a Way for Reconciliation?' in S. Hardt, A.Willem Heringa, and H.T. Nguyen (eds), *Populism and Democracy,* Netherlands: Eleven International Publishing, 2020, ss. 87- 120.

31 L. Köker, 'Başkancı Rejim: Popülist Yarışmacı Otoriterlik Mi, Diktatörlük Mü?', *Birikim,* Sayı. 377, Eylül, 2020, s. 7 - 8, 10.

32 Küresel anlamda Kuzey'den Güney'e uzanan bütün coğrafyada 19. yy.'ın ikinci yarısı itibarıyla uç vermeye başlayan halkçı siyasal yaklaşımlar, günümüzde sağın çok yararlandığı bir söylem ve eylem bütününe evrilmiştir. Kurulu düzen karşıtlığı ve memnuniyetsizliğinden beslenerek var olan popülist uygulamaların dönemsel olarak ve siyasi tercihleri itibarıyla birebir aynı olmadıkları da bir gerçekliktir. A. İnsel, 'Sağdan Sola Popülizmler', *Birikim,* Sayı 354, Ekim, 2018, ss. 5-6). Popülizmin olgusal varlığını, tarihsel kökleri ve uygulama örnekleri için özet bir okuma için bkz. Moffitt, ss. 30-37.

rastlanmıştır. Amerikan kıtasının iki ucunda, Arjantin ve ABD'de[33] ya da parlamentarizmin beşiği Britanya'da[34] görülebilmiştir. Asıl önemlisi, yeniden kabarmaya başlayan bu "popülist dalgayı" hazırlayan toplumsal, ekonomik, siyasal ve hatta kültürel nedenler, popüler meşruiyetten yararlanan "kişisel" yönetimleri doğurmuştur.

Popülizm çerçevesinde, siyaset bilimcilerin tartıştıkları sorunsallardan biri de kapalı otoriterizm[35] ile özgür-

---

33 Senatör McCharthy'nin yarattığı siyasal hava, tipik bir popülist karakter taşımaktadır. Fransa'daki Poujadist harekete benzer biçimde McCharthyizm de kendini modern toplumun ana yöneliminden kopuk hisseden grupların desteğine dayanmaktaydı. Ülkenin çeşitli açılardan gerileyen bölgelerindeki küçük burjuvazisi, ulusal toplum içinde yitirmekte olduğu statü ve nüfus kaybına koşut olarak "bölgecilik", ırkçılık", "aşırı milliyetçilik" ve "kozmopolitlik karşıtlığı" biçimindeki toplumsal itirazlarıyla popülist siyasetin seçmen tabanını oluşturmuşlardır. Aşağı sınıf faşizmi olarak nitelendirilen Peronizm ise Arjantin toplumu içindeki en dikkat çekici hareketlerin başında gelmektedir. 1946-1955 yıllarında devlet başkanlığını yürüten Juan Peron'un siyaset yapma tarzı, aşırı milliyetçi öğelere dayanmakta; önderin tartışılmaz rolünü vurgulayan, korporasyon düşüncesinin öne çıktığı ve halkçılık söyleminden kopulmayan özellikler barındırmaktaydı. Anayasaya ve geleneğe saygı duymamayla birleştirilen bu yaklaşımla, taşralı ve şehirli alt tabakaların coşkulu desteği elde edilmiştir. S. M. Lipset, *Siyasal İnsan*, Çev.: M. Tunçay, Ankara, Teori Yayınları, 1986, ss. 142-148, 152-159). Peronist Arjantin'deki popülist iktidarın anlamlandırılması için ayrıca bkz. T.S. Baykan, 'Pierre Ostiguy İle Söyleşi: Aydınlık ve Karanlık Yönleriyle Popülizm Ne Tür Katkılar Sunabilir?', Çev. T.S. Baykan, *Birikim*, Sayı. 354, Ekim, 2018, ss. 57-67.

34 Margaret Thatcher'ın başkanlığı döneminde, Muhafazakâr Parti'nin Britanya solu karşısındaki "görece" başarısı ve siyasal yaşamdaki egemen konumunun otoriter popülist siyasetle gerçekleştiği, tartışma konusu olmuştur. Tartışmaya yönelik okuma örneği için bkz. B. Jessop et al., 'Otoriter Popülizm – İki Ulus ve Thatcherizm' Çev. K. Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı 4, İstanbul, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, ss. 35 -66; Hall'ın M. Thatcher yönetimine ilişkin otoriter popülizm görüşlerinin eleştirel biçimde çözümlendiği Jessop ve diğerlerine verdiği yanıt için bkz. S. Hall, 'Otoriter Popülizm: Jessop ve Ötekilere Yanıt', Çev. K. Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı. 4: İstanbul: Alan Yayıncılık, Aralık 1987, ss. 67-76; Söz konusu polemikte Jessop ve arkadaşlarının Hall'ın yazısına karşı yanıt makalesi için bkz. B. Jessop et al., 'Thatcherizm ve Hegemonya Politikası: Stuart Hall'a Bir Cevap', Çev. K. Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı. 4, İstanbul, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, ss. 77-92.

35 Yarışmacı demokratik sistemler ile totaliter siyasal düzen sınıflandırması dı-

lükçü demokrasinin ölçülerine uymayan yönetimsel karmalardır. Çeşitli adlarla nitelendirilen "gri bölge yönetimlerine", demokrasilere yaklaşan örneklerden; otoriterizm sınırına uzanan uygulamalar olarak rastlanmaktadır. Toplumsal meşruiyet kaygısıyla "seçim" olgusundan vazgeçilmeyen bu "bulanık alanda" yapılan tipoloji çalışmaları, "seçimsel demokrasiler" – "yarışmacı otoriterizm" uçları arasında yapılmaktadır. Sınıflandırmanın kapsayıcı yetkinliğini arttırmak üzere, bu iki nokta arasında konumlanan ülkelerin öznel koşullarının dikkate alındığı alt tipolojiler geliştirilmiştir.[36]

Çok partili siyasal yaşam ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerin varlığına karşın, özgürlükçü bir demokrasinin kökleşmiş kurumlarının görünüşte bırakıldığı yarışmacı otoriterlik, bir demokratik yanılsamadır. Demokratiklik vurgusunu terk etmeyen, çok sert ve açık bir baskı profili çizmekten kaçınan seçimli otoriter sis-

---

şında kalan ülke yönetimleri için düşünülen, denetimli çoğulculuğa dayalı, otoriter sistemlerin tanımlamasında, ideolojik içerik yerine, duygusal yönü ağır basan düşünsel bir tavır alma olan "zihniyet" olgusu öne çıkmaktadır. Belirginleştirici ölçü(t)leri, demokrasilerden daha kesin çizgilerle ayrılan otoriter siyasal model, kavramsal sınırları itibarıyla totaliter sistemlerle ayrışımında zorluk çekilen bir siyasal düzendir. Bu nedenle otoriter sistemi, tanımlayarak üzerinde uzlaşılan bir alt sınıflandırılış oluşturmak, çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Ayrıntılı okuma için bkz. J. J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. E. Özbudun. 3. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2012, ss. 161, 165-166, 178-195).

36 Çeşitli unsurları itibarıyla özgürlükçü demokrasilere benzeşen / yaklaşan bu ara modellere, "sınırlı demokrasi", "erkekler demokrasisi", "oligarşik demokrasi"; "kontrollü demokrasi", "fiili tek partili demokrasi", "kısıtlayıcı demokrasi"; "seçimsel demokrasi", "katı demokrasi", "liberal olmayan demokrasi"; "koruma altında ya da vesayet altındaki demokrasiler", "sözde demokrasi", "göstermelik demokrasi", "eksik demokrasi", "yarı demokrasi" veya "hibrid rejimler" gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Guillermo O'Donnell'ın kavramlaştırması olan "delegasyoncu demokrasi" uygulamalarıyla büyük ölçüde örtüşen ve "seçimsel demokrasi" olarak adlandırabileceğimiz yönetimlerin meşruiyet gereksinimi duyması, onları kapalı otoriterizme yatkın yapılarına karşın yarışmacı otoriterizmin ötesine geçişini geciktirmektedir. Bu geçiş isteksizliğinin ardında, bir yönlendirme aracı olarak da kullanılan "oylama yapma" duygusunun yitirilmeme düşüncesi de yatmaktadır. Ayrıntılı okuma için bkz. E. Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, ss. 39-53.

temler, çoğulculuğu ve katılımcılığı belli ölçülerde gerçekleştirirken, görünüşte adilane bir siyasal rekabet algısı yaratırlar. Bu tarz yönetimler, devlet mekanizmasının gücünü kullanarak sonuçlarını önceden bilinir hale getiren yönlendirmelerle seçimleri anlamsızlaştırırlar.[37]

Batı Bloku'nun neo-liberal ekonomi politikasının yarattığı, gelir dağılımı eşitsizliği ve sosyal devletten uzaklaşma eğilimi, kapitalist tercihin oluşturduğu dengesizlikleri daha da derinleştirmiştir. Bu kaçınılmaz sonuç, özellikle gençler arasında, "gelecek ümitsizliği ve belirsizliği" oluşturmuştur. Bu olgu, beraberinde, popülist siyasetin üzerinde yükseltileceği toplumsal tabanı da kendiliğinden hazırlamıştır. Ekonomik yozlaşmanın yarattığı sorunları çözme konusunda, var olan temsili demokratik kurumların yetersizlikleri, toplumsal çaresizliği büyüttüğü gibi bu kurumlara olan öfkeyi de arttırmıştır. Bu toplumsal ortam, bir anlamda sığınacak liman arayan geniş toplum kesimlerini, mevcut sistemin ürünü olmasına karşın, kendileri gibi memnuniyetsiz, kurulu düzen eleştirisi yapan "etkileyici" bir önderliğe itmiştir. Temsili demokrasinin geleneksel, sınıfsal parti rekabetinin yerini, "kimlik" temelli siyasal mücadelenin alması, söz konusu çaresizlik çıkmazını daha da kötürümleştirmiştir. Popülist siyasi aktörlerin / yapıların, içinden çıktıkları toplumsal dokuda serpilmesi ve güçlenmesinin dış boyutunu ise otoriter siyasal sistemlerin dağıtılışını önceleyen "Batı"nın her türlü desteği ile Rusya ve Çin gibi "görece" başarılı otoriter uygulamala-

---

37 Y. Sözen, 'Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler', *Karşılaştırmalı Siyaset, Temel Konular ve Yaklaşımlar*, Der. S. Sayarı, ve H. Dikici Bilgin, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, ss. 67-68. Otoriterizmin yarışmacı hâlinde, asıl olan, eşitsiz koşullarda adaletsiz sonuçlara yol açan seçimlerin yapılmasıdır. Kapalı otoriterizmden farklı olarak bu tarz yönetimler, seçimlerin kazanılabilmesi için yoğun çaba harcamak zorunda kalmaktadırlar. Bu amaçla, muhalefetle arasındaki siyasal yarışı lehine çevirmek için "kaynakların kullanımını", "basın yoluyla seçmene erişimi" ve "başta seçim kurulları olmak üzere yargısal makamların işlevinin yerine getirilmesini" kendi denetiminde tutarlar. E. Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, ss. 140-142.

rın sunduğu seçenek olma durumu oluşturmaktadır. Son olarak otoriter yönetimlere karşı "etkin bir demokratikleşme aracı olarak kullanılan iletişim teknolojisinin, yapısı gereği, popülist siyasete de uygun bir araca dönüşmesi, bu siyasetin, yarışmacı otoriterizmi kurarak sürdürmesini sağlamıştır.[38] Böylece, Varşova Paktı'nın çökertilmesi sonucunda, Batı Bloku'nun özgürlükçü, çoğulculuğa dayalı siyasal ve toplumsal mühendislik çabasına, başta özelleştirmeler[39] olmak üzere neo-liberal ekonomik modelin eşlik etmesi, farkında olunmadan, popülizmin yarışmacı otoriter örneklerinin Doğu Avrupa'daki yeter koşullarını hazırlamıştır.

Geçen yüzyılın ortasından itibaren siyasal birlik yönünde ilerleyen Avrupa "ailesine" katılan Macaristan ve Polonya, bir merkez-çeper ilişkisinin ikinci ayağında yer almıştır. Merkezi oluşturan kapitalist Batı Avrupa, sahip olduklarıyla yeni katılanları her bakımdan dönüştürürken, genişlemesini de sürdürmüştür. Sürecin doğal akışında, AB'nin desteğiyle, ülkelerindeki siyasal denetimi yaklaşık yirmi yıllık bir dönem için elinde tutan postkomünist yönetimler, popülist siyasetin gelişimine engel olamamışlardır. Macaristan'da 2010 Seçimlerini kazanan Viktor Orban başkanlığındaki "Macar Yurttaş Birliği" (FIDESZ)'i; Polonya'daki 2015 Seçimleri'nin galibi, önderliğini Jarosław Kaczynski'nin yaptığı Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) izlemiştir. İki örnekte de iktidara yürüyen siyasal kadroların ortaklaştığı söylem ve eylem hattı, "komünizm" ve "liberal seçkinci" karşıtlığı olurken; "milliyetçi", "yerli" ve "ahlaki" vurguları ağır ba-

---

38 E. Özbudun, 'Popülizmin Yükselişi ve Demokrasinin Küresel Krizi', *Birikim*, Sayı. 374-375, Haziran / Temmuz, 2020, ss. 181-183.

39 Doğu Avrupa'daki yeni ekonomi-politik, "mülkiyet hakkı", "özel girişim özgürlüğü" ve "devletin ekonomi yaşama müdahalesinin sınırları esaslarında temellendirilen özelleştirme siyasetiyle somutlaştırılmıştır. Bu tercih, çeşitli kötüye kullanımlardan kaçınabilmek için hukuksal çerçeveye oturtularak yeni anayasaların yapımının en önemli konularından biri hâline getirilmiştir. Ayrıntılı okuma için bkz. L. Gönenç, 'Özelleştirme ve Anayasalar, Orta Avrupa Deneyimi', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 54 Sayı 12005, ss. 91-98, ilgili 92-97).

san, belirsiz bir ideolojik anlatı ön plana çıkmıştır. Otoriter popülist iktidarların, kapalı otoriterizmin sistemik, toptan bir korkutma ve yıldırma düzeneğinden ayrışarak seçimler yoluyla elde edilen siyasal ve hukuksal meşruiyet sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu siyaset yapma yönteminin, "*kurulu düzenin siyasi kurumlarının ele geçirilmesi*", "*basın ve sivil toplum kullanılarak kamuoyunun yönlendirilmesi ve istendiği biçimde oluşturulması*", "*toplumun farklı katmanlarıyla kurulan bağımlılık temelli himayeci ekonomik ilişkilenme*" ve "*dış baskıdan uzak kalınacak biçimde uluslararası meşruiyetin sağlanması*" olarak dört (4) başlıkta kümelendirebileceğimiz, ortaklaşan bir yapısal örüntüsü söz konusudur.[40]

Macaristan ve Polonya'daki yönetimler, popülist iktidarlarının otoriterleşmesini hukuk yoluyla pekiştirmişlerdir. Macaristan bunu anayasa(l) değişikliklerle ve büyük ölçüde temel (kardinal) kanunlarla gerçekleştirirken; Polonya'da anayasa değişimini sağlayacak yasama çoğunluğu söz konusu olmadığından, bu hedefe, "anayasaya aykırı kanunlaştırmalarla" ulaşılmıştır. Anayasanın üstünlüğü esasına dayanan ve merkezi anayasa yargısının uygulandığı her iki ülkede de AYM'lerin, yasama çoğunlukları yoluyla etkisizleştirilmesi, katı anayasa düzeninin iktidarı sınırlayıcı işlevini, biçimselleştirmiştir.

"Anayasal başkalaştırma" ya da "suiistimalci anayasacılık"[41] adı verilen bu yöntemle anayasanın siyasi iktidarı belli bir hukuki çerçeve içinde belirleyerek, kurumsal denetim ve denge kurgusuna oturtma amacı anlamsızlaştırılmaktadır. Hareket tarzı ile yapılmaya çalışılan,

---

[40] B. Yabancı, 'Avrupa'nın Çeperinde Popülizm: Türkiye, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Çoğunluk İktidarlarının Otoriterlik Stratejileri', *Birikim*, Sayı. 354, Ekim, 2018, ss. 10-13, 16-17, 19.

[41] Anayasa(l)cılığın özüne aykırı olarak ve toplumsal meşruiyeti sağlamak için yarışmacı otoriter siyasal sistemlerin başvurduğu bu yol, "değişiklik" ya da "yerine ikame etme" olarak gerçekleştirilen anayasal düzenlemeler biçiminde gerçekleştirilmektedir. Macaristan'ın 2011 Anayasasının hazırlanma sürecinin de konu edildiği çalışma için bkz. D. Landau, 'Abusive Constitutionalism', *UC Davis Law Review*, vol. 47, no. 1, November 2013, ss. 195-200).

biçimsel uygunluğu ihmal edilmeden içeriksel olarak anayasaya aykırı anayasa değişikliklerinin gerçekleştirilmesidir. Popülist siyasal iktidarları da oluşturan disiplinli yasama çoğunluklarının bu "hamlesine" karşı, demokratik anayasal sistemin hukuksal koruma düzeneği AYM'lerin yapacakları denetimle yeterli etkinlikte bir yanıt oluşturamayacakları yönünde gerekçeler geliştirilmiştir.[42]

Söz konusu gerekçelerin merkezinde, AYM'lerin siyasal-hukuksal konumlanışı ve işlevi öne çıkmaktadır. II. Paylaşım Savaşı sonrası özgürlükçü demokrasilerin vazgeçilmez pekiştiricisi AYM'lere, sistem içinde gördürülen siyasal işlev, aynı zamanda bir rahatsızlık ve eleştiri konusu haline gelmiştir. Anayasa yargısının demokrasiyi koruma yönündeki hareket tarzının ürettiği müdahaleci nitelik, ulusal parlamentoların kurumsallaşmasını ve meşruiyetini zedeleyici bir sonuç olarak görülmüştür. Çoğunluk demokrasilerine karşı düşünülen bu denetim – dengeleme düzeneğinin, "anayasaya uygunluk denetiminin" ötesine geçip yargısal tarafsızlıktan uzaklaşarak siyasal bir düzen aktörüne dönüştüğü itirazı, mevcut tartışmaların odağına yerleşmiştir. Öyle ki büyük değişim sırasında, Macaristan'da kurulan AYM, siyasal sistemin ülke içindeki dönüşümünün sürükleyici ortağı olmuştur. Polonya'da ise yasama organına hukuksal kılavuzluk yapan AYM, bu yardımcı rolden aktivist bir tutumla uzaklaşarak siyasal düzenin baş oyuncularından biri olmuştur.[43]

---

42 "Atanmış – seçilmiş ikilemi", "demokratik meşruiyet yoksunluğu", "yargıçlar hükûmeti olma" vb. eleştirilerle karşı karşıya kalan AYM'lerin, biçimsel uygunluğa sahip anayasa değişiklikleri hakkında anayasaya uygun yorum yöntemiyle bir esas denetimi yapamayacakları yönünde çok sayıda görüş bulunmaktadır. Ayrıntılı okuma için bkz. Özbudun, 2019, ss. 39-43.

43 Macaristan ve Polonya AYM'lerinin yetki, görev ve işlevleri hakkında ayrıntılı okuma için bkz. M. Erdoğan, 'Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa'da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, Sayı. 3, 2005, ss. 3-13, 17-19. Demokrasi modelinin çoğunlukçudan çoğulculuğa evrildiği 20. yy.'ın ikinci yarısında, otokrasilerden, özgürlükçü yönetimlere geçişte; demokratikleşmenin pekiş-

İlginç olan şudur ki baskıcı yönetimlere karşı geliştirilen AYM'lere zaman içinde geliştirilen bu hücumların[44] açtığı yoldan popülist siyaset ve özneleri geçmiştir. Anayasanın içini boşaltsa bile yapılan anayasa değişiklikleri karşısında, AYM'nin hareketsiz kalma zorunluluğu düşüncesi, kuvvetle savunulmuştur. Demokrasinin gereği olarak, yapılan bu itiraz, "kaderin garip cilvesi", popülist otoriterleşmenin yolunu açan bir işlev görmüştür.

2. Macaristan'ın "Çaresizliği": Parlamentarizme Rağmen Otoriterlik

Macaristan'daki son iktidar değişikliğinin, toplumsal, siyasal ve ekonomik köklerini, 1990'lar itibarıyla görmek mümkündür. 1988 yılında Liberal kimlikli, komünizm ve Kilise karşıtı, milliyetçiliğe çok yakın durmayan gençlerin partisi olan FIDESZ (Genç Demokratlar İttifakı), geçen 20 yılın sonunda, popülist otoriterliğin hükûmet partisine evrilmiştir. V. Orban'ın da içinde yer aldığı Parti, ilk kez hükûmete geldiği dönemde dahil olmak üzere, liberal programına sadık kalarak AB hedefini de korumuştur. FIDESZ'e siyasal konumlanış değişimi geçirten siyasal aktör V. Orban olmuştur. Macaristan'ın ana muhafazakâr partisi, Macar Demokratik Forumunda (MDF) yaşanan iç çatışmanın yarattığı boşluğu sezinleyen V. Orban, partisi FIDESZ'i milliyetçi-muhafazakâr çizgiye çekmiştir. 1998 itibarıyla başlatılan bu değişim, sosyalist dönemin ertesinde yaşanan "sanayisizleşme", "artan işsizlik", "kooperatiflerin kapatılmasının yarattığı

---

mesi bakımından AYM'ler yaşamsal rol oynamışlardır. Bu çerçevede, Macaristan ve Polonya AYM'leri, verdikleri kararlarla yeni sistemi kalıcılaştıran; hukuk devleti anlayışının yerleşmesini ve insan haklarının güçlenmesini sağlayan aktivist bir tutum sergilemişlerdir. E. Özbudun, 'Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü', *Anayasa Yargısı*, Cilt 23, Sayı 1, 2007, ss. 361-362).

44 Söz konusu eleştirilerin bütünüyle haksız olduğunu ifade etmek olanaklı değildir. AYM'lerin verdikleri ve eleştiriye açık çok sayıdaki karar, bu siyasal [illegible] tetiklemiştir.

tarımsal bunalım" ve "genişleyen eşitsizlik" olgularıyla birleşerek FIDESZ'i iktidara taşımıştır. 2002 yılında yitirdiği iktidardan sonra örgütlenme modelini, programını ve söylem dilini, toplumsal popülist bir siyaset çizgisine uygun haline getiren V. Orban'ın FIDESZ'i, iktidarı elinde tutan "sosyal liberal güçler" koalisyonunun başarısızlığından da yararlanmıştır. Özellikle 2008 uluslararası ekonomik bunalımın sonucunda "yabancı sermaye akışının kesilmesi", "ülke içinde yabancı parayla borçlanma", "kemer sıkma programının uygulanması", "Macar parasının değer kaybı"nın yarattığı toplumsal huzursuzlukları kullanan FIDESZ, geniş halk kesimlerini yanına çekmeyi başarmıştır. Böylece, 2010 Seçimlerinde, geçerli oyların %52,7'sini alarak, anayasa değişikliği yapabilecek bir yasama çoğunluğunu elde etmiştir.[45]

Varşova Paktı'nın çöküşü ertesinde Macaristan'ın yönetim tercihi, yasama-yürütme erklerinin karşılıklı denetimine dayanan esnek biçimli örgütlenmesi olmuştur. Sosyalist dönemin merkeziyetçi ve sert yönetiminin karşıtı olarak erklerin birbirini dengelemesi üzerine kurgulanan parlamentarizmle siyasal gücün tek bir odakta toplanmaması öngörülmüştür. Bu amaçla oluşturulan hükûmet modellemesi, 2010 Seçimleriyle kurulan FIDESZ popülist iktidarının anayasal düzeni dönüştüren siyasetine yapısal olarak engel olamamıştır. Disiplinli yasama çoğunluğunun kendisine verdiği güçten yararlanan iktidar, anayasayı değiştirerek kendi hedeflerine uygun hukuksal çerçeveyi hazırlamakla işe başlamıştır. FIDESZ, iktidarının hemen başında, 18 Nisan 2011 tarihinde, yeni anayasanın kabulünü sağlamıştır. 2010 sonrasında, parlamenter hükûmet kurgusu, popülist iktidarın güdümünde ve yönlendirmesinde işletilmiştir. Böylece "anayasal ve siyasal" meşruiyet görünürde de olsa korunmuştur. Devletin kurumsal *status qou*'su "aldatı-

---

[45] J. Becker, 'Macaristan: Neoliberalizm ve Milli-Muhafazakarlık Arasında Fidesz Hükümeti', Çev. Y. Ay, *Toplum ve Bilim*, Sayı 155, 2021, ss. 103-106.

cı" biçimde sürdürülürken; FIDESZ, anayasal düzeni dönüştürecek adımları seri biçimde atmıştır.

V. Orban'ın yönetimindeki Macaristan'ın 2010-2012 yılları arasında, demokrasiden adeta *"u-dönüşü"* yapmasına yönelik kararlar ve uygulamalar yaşama geçirilmiştir. Buna göre Macaristan Parlamentosu'ndaki büyük yasama çoğunluğuna sahip hükûmet, özgürlükçü olmayan, kayırmacılığa dayalı bir karar alma düzeneği kurmuştur. Öyle ki; hukuk devletine meydan okuyan; hükûmetin denetimi ve dengelenmesi için anayasada öngörülen kurumsal güvence araçlarını etkisizleştiren ve bireysel özgürlükleri kısıtlayan çok sayıda kanunlaştırma yapılmıştır. Böylece, evrensel anlamıyla insan haklarının ve anayasa(l)cılığın ölçü(t)leriyle bağdaşmayan, kendi ideolojisine uygun popülist siyasetinin otoriter düzeni inşa edilmiştir. Bu çerçevede:

1) İçinde anayasaya ilişkin olanlar da dahil olmak üzere kabulü için 2/3 çoğunluk gerektiren "temel kanun" değişiklikleri yapılmıştır. Ayrıca, yasama sürecini kolaylaştıracak / kısaltacak biçimde "giyotin usulü öngören" bir yasama içtüzüğü değişimine gidilmiştir.

2) Sosyalist dönemde çıkılırken önemli bir "siyasal/yargısal" aktör olarak işlev gören AYM'nin etki gücünü kıracak ve yönetimle uyumlu hale getirecek içerikte bir yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Mahkemenin sayısal kompozisyonuna müdahale edilmiş; yetkileri, bağımsızlığı ve özerkliği konularında ciddi ölçüde geriletilmiştir.

3) AYM dışındaki diğer yargı alanlarında da yargı bağımsızlığını zedeleyecek biçimde yargı(ç) güvenceleri zayıflatılmıştır (Emeklilik yaşının düşürülmesi ve birçok yargıcın emekli edilmesi, özlük işlerine bakacak bir Ulusal Yargı Ofisi adıyla yeni bir yönetsel organın oluşturulması gibi)

4) Parlamentoya bağlı çok kısımlı ombudsmanlık (kamu denetçiliği) yapısı, tek parçalı bir bütün olarak Temel Haklar Ofisine getirilmiştir.

5) Merkez Bankası ve Mali Denetim Kurumu birleştirilerek merkezileştirilmiş ve başkanlığına, Temel Haklar Ofisinde olduğu gibi V. Orban'ın yakın çalışma arkadaşlarından biri atanmıştır.

6) Çıkarılan bir temel kanunla, hükûmetin atadığı üyelerden kurulu, seçimle belirlenmediği için demokratik meşruiyeti sınırlı bir Ulusal Bütçe Konseyi oluşturulmuştur. Bütçe kanununu veto edebilme yetkisini sahip bu Konseyin oluşumundaki Parlamento etkinliği de kırılmıştır.

7) Macaristan'daki yerel yönetimler bakımından da çıkarılan bir yeniden biçimlendirme (reform) kanunuyla bu birimlerin yönetsel yetkileri yeniden yapılandırılmıştır. Özellikle sağlık, eğitim gibi alanlardaki yetkiler merkeze bağlı bölgesel yönetimlere aktarılmıştır.

8) Yazılı ve elektronik ortamlardaki basın faaliyetleri hakkında çıkarılan "medya kanunuyla" devletin geniş kapsamlı denetim düzeneği öngörülmüş ve basının siyasal etkiye karşı güvenceleri kaldırılmıştır.

9) Sonuç olarak belirlenmiş bir hedefe ulaşamaya yönelik bu siyasetin bütünselliğini ve yapısal devamlılığını hukukileştirmek üzere FIDESZ ve Hristiyan Demokrat Parti çoğunluğu tarafından yeni anayasa kabul edilmiştir.[46]

Anayasayla, bağımsız, demokratik bir hukuk devleti olarak tanımlanan Macaristan Cumhuriyeti'nde (2011 AY. md. B), devlet erkleri, birbirinin görev ve yetki alanına girmeyeceği biçimde düzenlenmiştir (2011 AY. md. C). Macaristan'ın hukuk sisteminin kurucusu konumundaki Anayasa, diğer hukuki düzenlemelerle birlikte herkesi bağlayıcı bir güce sahiptir (2011 AY. md. R) ve özel bir değişiklik usulüne[47] tabidir (2011 AY. md. S).

---

[46] A. L. Pap, *Democratic Decline in Hungary, Law and Society in an Illiberal Democracy*, London and New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2018, ss. 11, 15-24.

[47] Macaristan'ın 2011 Anayasası'nda değişikliği ilgilendiren ana madde "KU-

Bu çerçevede Macaristan Anayasası'nın sıra(lı) – düzeni, kural yapısı ve değişiklik yapma usulü hakkında aşağıdaki saptamaları yapmak olanaklıdır:

1) Macaristan mevzuatının kanun boyutu, "olağan kanunlar" ve kabulü özel çoğunluğa bağlı kılınan "temel (kardinal/ana) kanunlardan" oluşmaktadır. Anayasa değişikliği kanunları da ancak Ulusal Meclisin üye tamsayısının en az 2/3'ünün kabul oyuna bağlı olduğu için bu temel kanunlar arasındadır (2011 AY. md. T/IV).

2) Kurallar kademelenmesinin öngörüldüğü Macaristan anayasal düzeninde, anayasaya ve birbirlerine aykırı olamayacak biçimde, mevcut hukuki düzenlemelerin neler olduğu sayılmıştır (2011 AY. md. T/II).

3) Macaristan, kurucu metnin bağlayıcılık özelliği ve hiçbir hukuki düzenlemenin ona aykırı olamayacağı esası (2011 AY. md. T/III), özel değiştirme usulü ve anayasaya uygunluk denetiminin siyasal ve yargısal denetimi (veto – AYM) söz konusu olduğu için katı bir anayasaya sahiptir. Bununla birlikte, bir kurucu metni sertleştiren "değiştirilemez madde" özelliğine, anayasa değişikliğinin öngörüldüğü ilgili düzenlemelerde yer verilmemiştir.

4) Anayasaya ek yapılması ya da var olan maddelerde değişiklik önerilmesi girişimi yetkisi yürütme ve yasama organına verilmiştir. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanı ve hükûmet tasarı sunabildiği gibi yasama komisyonları ya da milletvekilleri de (özel bir çoğunluk aranmaksızın) teklif vererek süreci başlatabilmektedirler (2011 AY. md. S/I)

5) Anayasada değişiklik yapılabilmesi için Ulusal Meclisin üye tamsayısının en az 2/3'ünün kabul oyuna ulaşılması gerekmektedir (2011 AY. md. S/II). Ulusal

---

RULUŞ" kısmındaki "R, S ve T" maddeleridir. Bunun dışında, anayasa değişikliğini bütün yönleriyle anlamamızı sağlayan diğer ilgili maddelerin başlıcaları ise "DEVLET" kısmındaki, md. 1/II. a, md. 6, md. 8, md. 9/III. c, d ve i ve md. 24'tür.

Meclisin Başkanı kabul edilen değişiklik kanununu beş (5) gün içinde imzalayarak Cumhurbaşkanına gönderecektir. Cumhurbaşkanı kanunun kendisine gelişinden itibaren beş (5) gün içinde bunu belgelendirerek (tevsik ederek) Resmî Gazete'de (RG) yayımlayabilir ya da Anayasa'da öngörülen usuli kurallara uygun olmadığını düşüncesindeyse, kanunun bu yönden anayasaya uygunluğunun denetimi için AYM'ye gönderebilir. AYM'nin yaptığı inceleme sonucunda herhangi bir anayasaya aykırılık saptanamazsa, Cumhurbaşkanı ilgili anayasa değişikliği kanununu derhal imzalayarak RG'de yayımlamak yoluyla yürürlüğe sokması gereklidir (2011 AY. md. S/III).

6) En az iki yüz bin (200.000) seçmenin, Ulusal Meclisin yetkileri ve işlevleri kapsamındaki bir konuya ilişkin olarak ulusal düzeyde halkoyu sürecini işletebilme yetkisi bulunmakla birlikte, Anayasada, değişiklik kanunlarının halkoyuna konu edilmesi açıkça yasaklanmaktadır (2011 AY. md. 8/I, II, III a).

2011 Anayasası'nın değiştirilmesine yönelik pozitif düzenlemeler, değişiklik süreci ve usulü hakkında, yasama ve yürütme organlarının doğrudan ve etkin; AYM aracılığıyla yargının da doğrudan ama edilgen bir aktör olduğunu ifade etmek gerekir. Teklif aşamasından yürürlük kazandırmaya kadar bütün evrelerde, yürütme erki baskın karaktere sahiptir. Ona bu gücü sağlayan hukuksal yetkilendirmenin yanında, parlamentoda sahip olduğu disiplinli yasama çoğunluğu[48]dur. Öyle ki yürütme kanadının değişiklik sürecini başlatma yetkisi bulunduğu gibi yasama organı çoğunluğu sayesinde bunu kabul ettirme olanağı da bulunmaktadır. Cumhur-

---

48 2010 Seçimlerine ittifak hâlinde katılan Hristiyan Demokrat Halk Partisi ve FIDESZ, Ulusal Meclisin 386 sandalyesinden 263'ünü kazanarak anayasa değişikliğini yapacak çoğunluğa ulaşmışlardır. Seçim Kanununda 2014 yılında yapılan değişiklikle Ulusal Meclisin üye sayısı 199'a indirilmiştir. H.İ, Bayar, 'Macaristan Parlamentosu'nda Yasama ve Denetim', *Yasama Dergisi*, Sayı 21 ("İçtüzük" Özel Sayısı), Mayıs -Ağustos, 2012, s. 94).

başkanının da yasama organı çoğunluğu tarafından seçildiği (2011 AY. md. 10/I) düşünüldüğünde, iktidar partisinin/partilerinin yaptığı bir anayasa değişikliğine ilişkin olarak yine onların oyuyla seçilen Cumhurbaşkanının, AYM inceleme sürecini başlatması siyasal gerçeklikle bağdaşmayacaktır.

Milletvekilliği dağılımı nedeniyle yürütmenin yönlendirmesi altındaki yasama organının anayasa değişikliğine yönelik siyasal belirleyiciliği çok düşüktür. Buna karşın, Ulusal Meclis üyelerinin en az ¼'ünün sağlayacağı katılımla değişiklik kanununun yürürlük kazanmasından itibaren otuz (30) gün içinde AYM'de iptal davası açma yetkisi vardır. Yasama organına sağlanan bu olanak ancak AYM'nin vereceği iptal kararıyla anlam ifade edeceğinden yargısal işlemin sonucuna bağlıdır. Macaristan AYM'sinin anayasa değişikliğine ilişkin yaratacağı etki oldukça güçlüdür ancak bunun için öncelikle ilgili başvurunun kendisine yapılması gerekmektedir. Ayrıca kanun yürürlük kazanmadan önce Cumhurbaşkanı bir önleyici denetim başvurusu yapabilir ki; bu durumda AYM, bu başvuruyu yerinde bulursa, anayasa değişikliği kanunu bir kere daha görüşülmek üzere Ulusal Meclise iade edilir. Eğer başvuru, bir iptal istemiyle yürürlük sonrasında bastırıcı denetime konu olarak yapılırsa, AYM'nin bu yöndeki kararı, kanunu yürürlükten kaldırma gücüne sahiptir (2011 AY. md. 24/V, VI).

Macaristan'da anayasa değişikliklerine ilişkin olarak halkın doğrudan sonuç doğuracak bir hukuksal yetkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle 2011 Anayasa yapımında ve sonrasındaki değişiklikler açısından demokratik meşruiyet, seçmenin oy verdiği partilerin aldığı tutum çerçevesinde dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu durum halkın anayasaya yapımına bütünüyle ilgisiz olduğu ve etki yaratamadığı anlamına gelmez. Bununla birlikte halkın siyaset ve yönetimle kurduğu ilişkinin, otoriter yönetimin popülist yönlendirmesi ve devlet kurumlarının siyasal denetimi altında gerçekleştiği unutulmamalıdır.

3. Yarı - Başkanlık Polonyası: Ne Umuldu Ne Bulundu?

Liberal eğilimli FIDESZ'den farklı olarak işçi kökenli Dayanışma Hareketi'nin türevi olan PS'in, milliyetçi ve muhafazakâr bir programla iktidara gelişi, popülist iktidar sürecinin Polonya'daki gelişiminin ayrı dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir. Macaristan'dakine benzer bir ekonomik çöküşün Polonya'da yaşanmaması, otoriter popülist sağ iktidarın varlık koşullarını tartışmaya açmaktadır. Bu nedenle PiS'in ülke yönetimine gelişini, kültür temelli gerekçelere dayandıran görüşlere rağmen, Polonya'nın ekonomi – politik modelinin 1990' lar itibarıyla dönüştürülmeye başlamasının yarattığı sonuçlar, sonraki dönemde PiS iktidarının dayandığı toplumsal dokuyu hazırlamıştır. Bu süreçte üç dalga halinde uygulanan piyasa reformları sonucunda, örgütlü emek kesiminin ve siyasi yapılarının hızla etkisizleştirilmesi sağlanmıştır. Solun tasfiyesi, siyasi alanın sağın farklı tonlarının belirleyiciliğine bırakmıştır. Bu dengesizleşen ortamda, neoliberalizm uygulamalarına ve küresel bunalıma duyulan tepkiyi ise kısa sürede milliyetçi ve muhafazakârlar örgütlemiştir. İktidara geliş sürecinde ayrıştırıcı bir siyasal dil kullanan PiS, liberallerin komünizmle mücadele etmediği iddiasıyla ve Polonyalılık vurgusunun ağır bastığı bir söylemle, ulusal aidiyet hassasiyetlerine yönelmiştir. Özellikle ekonominin yerlileştirilmesi ve millileştirilmesi, geleneksel aile değerlerinin ve muhafazakâr sosyal yardım sistemi vaadini öne çıkarıp, 2005-2007 aralığındaki koalisyondan farklı olarak, tek başına iktidara gelmiştir.[49]

---

[49] PiS'i adeta iktidara iten ana neden, Polonya ekonomisinin çok sert ve acımasız piyasa yapısal reformlarıyla dönüşüme sokulması ve bunun 2005 yılına kadar Dayanışma İttifakı ve Sosyal Demokrat Partiler tarafından yürütülmesidir. Doğuracağı toplumsal tepkiye karşın bu neoliberal politikaların sol eğilimli partiler tarafından yürütülmesi, bu partilerin geniş toplumsal kesimleri kendi programlarına ikna etme şansını ortadan kaldırmıştır. Liberallerin de 2007-2015 hükûmet döneminde, küresel bunalımın da etkisiyle sorunları çözememesi, ülkedeki liberal merkezi eritmistir. Böylece, mutsuz umutsuz

Polonya'da, sosyalist dönem sonrasında tercih edilen yarı-başkanlık hükûmet sisteminin hukuksal kurgusu, otoriter popülist iktidarın hareket alanını güçlendiren bir olanak sunmaktadır. İkili yürütme yapısında, doğrudan halkın oyuyla seçilen ve icrai anayasal yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanlığı makamı, popülist iktidarın da hedef konumuna dönüşmüştür.

Demokratik meşruiyeti doğrudan halktan sağlanan etkin yürütme yapısının popülist iktidarın denetimine geçmesi, aynı yıl yapılan iki ulusal seçimle gerçekleşmiştir. 10 ve 24 Mayıs 2015 tarihlerinde yapılan oylamalar sonucunda, PiS'in Cumhurbaşkanı adayı Andrzej Duda seçimleri kazanırken; ikinci adım, 27 Ekim 2015'te yapılan parlamento seçimlerinde, geçerli oyların % 37,5'unun elde edilmesiyle atılmıştır. Böylece Başbakanlık koltuğuna da PiS'in siyasal önderi J. Kaczynski oturmuştur. FIDESZ ve PiS, 2000 sonrasında Avrupa'da yaygınlık kazanmaya başlayan popülist partilerden ikisini oluşturmakla birlikte diğer örneklerin görüldüğü Britanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Danimarka, İsveç'ten ayrışmaktadır. Öyle ki Avrupa'nın hiçbir yerinde popülist partiler iktidara gelseler bile özgürlükçü, erkler ayrılığına dayanan demokratik hükûmet modellerinin işleyişini bozma amacıyla sistemlerin "denetleme–dengeleme" düzenekleriyle oynamamışlardır.[50]

V. Orban'ın 2010'dan itibaren inşa etmeye başladığı ve Polonya'daki J. Kaczynski yönetiminin beş (5) yıl arkadan izlediği her iki otoriter popülist sağ iktidarın, "*demokratik geleneklerden yoksunluk*", "*hızlı ekono-*

---

işsiz büyük seçmen kesimleri, hızla zenginleşen kesimlere ve artan eşitsizliğe duyduğu tepkiyi, sağın milliyetçi ve korumacı kısmının popülist iktidarına destek olarak sunmuştur. Söz konusu ekonomik "acı reçete" uygulamaları için bkz. Ü. Akçay, 'Polonya'da Otoriter Post-neoliberalizmin Yükselişi', *Toplum ve Bilim*, Sayı 155, 2021, ss. 69- 85).

50 Avrupa'da popülist siyasetin artışını gösteren somut gösterge, bu nitelikli parti sayısının ulaştığı sayıdır. Buna göre, 2000 yılı itibarıyla otuz üç (33) olan bu tip partiler, 2017'ye gelindiğinde altmış üç (63)'e çıkmıştır. Oy güçleri de %8,5'tan %24,1'e ulaşmıştır. W. Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*. United Kingdom: Oxford University Press, 2019, ss. 1-2.

mik değişimin yarattığı hayal kırıklığı", "*özgürlükçü demokratik değerler üzerinde oydaşma eksikliği*", "*orantısız seçim sisteminin varlığı*" ve "*anayasal geçmişin kısa oluşu*" olarak başlıklandırabileceğimiz ortak bir örüntüsü vardır. FIDESZ'in aksine anayasayı değiştirme gücüne ulaşamayan PiS iktidarı, Polonya'da, Orban'ın oyun kitabındaki hamleleri adım adım devreye sokmuştur. Bu çerçevede:

1) Hareket programına, anayasaya saygı duymayarak başlayan PiS yönetimi, 2007'den beri hedef haline getirdiği AYM'nin üye yapısına müdahale etmiş ve 2016'nın sonuna gelindiğinde, Mahkemeyi kendi çizgisine uygun hâle getirmiştir.

2) PiS'in ikinci hedefi, medya düzenine yönelik olmuştur. Bunun için 2015 yılının sonu itibarıyla, öncelikle mevcut "Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Kanununu değiştirilmiştir. Böylece, hükûmete, devlet radyo ve televizyon kurumlarının başkanlarını ve üyelerini atama ve görevden alma yetkisi tanınmıştır. Genişletilmiş medya kanunuyla da aynı zamanda Hristiyanlık değerlerine saygılı bir ulusal medya planlanmıştır. Medya üzerindeki iktidar denetimini sağlamak üzere, parlamento muhalefetinin önereceği beş (5) adaydan ancak iki (2) sinin seçilebildiği bir "Yeni Medya Konseyi" oluşturulmuştur.

3) Üçüncü önemli adımda, devletin kamuya yönelik hizmetleri siyasallaştırılmış ve bu hizmetleri yürüten makamların başına partili kişiler getirilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, hükûmete, daha geniş kapsamlı olarak dijital verilere ulaşma olanağının sunulduğu, bir tür denetim ve gözetim devletinin kurulmasını sağlayan kanunlar yasama organından geçirilmiştir.

4) 2016 yılı içinde tamamlanan bu adımları, 2017'de alt derece mahkemelerinin örgütlenmesi hakkında kabul edilen kanun izlemiştir. Bu düzenleme ile alt derece mahkeme başkanlarının görev yer değişikliği konu-

sunda hükûmete yetki tanınarak, yargı bağımsızlığı önemli ölçüde zedelenmiştir. Böylece, aslında anayasa değişikliği yapma gücüne sahip olamayan PiS hükûmeti, anayasaya aykırı kanunlar yoluyla "eylemli (de facto)" biçimde, W. Sadurski'nin deyişiyle bir "anayasal darbe" gerçekleştirmiştir.[51]

PiS'in 13 Ekim 2019 Sejm Seçimlerinde yasama çoğunluğunu (235 MV) elde etmesine karşın anayasa değişikliğini tek başına yapamayacak durumdadır. Bu sonuca karşın, PiS'in 2015'ten beri yürüttüğü "anayasaya rağmen yasalar siyasetini" sürdüreceği görülmektedir. 12 Temmuz 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini yine A. Duda'nın kazanması, bu eğilimi güçlendirmektedir. PiS'in yaşadığı asıl sorun, Polonya Anayasası'nın engelleyici nitelikte bir sertliğe sahip olması ya da AYM'nin etkinliği değildir. Bugün için mevcut yönetimin gerçekleştirmeye çalıştığı dönüşüm bakımından anayasal düzlemdeki hareketsizliğinin ana nedeni, yasama çoğunluğu yetersizliğidir. Bu durum, iktidarı, "anayasaya aykırı" yasalar çıkarmaya yöneltmektedir. Dolayısıyla anayasa yapım[52] sürecinde siyasal ya da kurumsal aktörlerin et-

---

51 G. Halmai, 'The Making of "Illiberal Constitutionalism" with or without a New Constitution: The Case of Hungary and Poland', in D. Landau, and H. Lerner (eds.), *Comparative Constitution Making*, UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2019, ss. 313-319.

52 Anayasa üstünlüğü ilkesine (1997 AY. md. 8) sahip olan Polonya Anayasasının, anayasa değişikliği esaslarını şöyle özetlemek mümkündür:

1) Anayasa değişiklik girişimini başlatma yetkisi, Sejm veya Senato'nun kendi üye tamsayılarının en az 1/5'ine ya da tek başına Cumhurbaşkanına tanınmıştır (1997 AY. md. 235/1).

2) Değişikliğin Sejm tarafından kabulü üzerine Senato tarafından da altmış (60) gün içinde kabulü gerekir.

3) Değişiklik kanunu teklifinin/tasarısının, Sejm'e gelmesinden itibaren otuz (30) gün geçmeden ilk okuması yapılmaz.

4) Değişiklik kanunu teklifi / tasarısı, Sejm'in üye tamsayısının en az yarısının hazır olduğu toplantıya katılanların en az 2/3'ünün olumlu oyuyla; Senato'nun üye tamsayısının en az yarısının hazır olduğu toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile kabul edilebilir. Bu düzenleme dikkatle okunduğunda görülecektir ki değişiklik kanununun kabul aşamasında meclisin birinci kanadında nitelikli bir oy çokluğu aranmaktadır. Keza, daha

ulaşılabilir olmakla birlikte ikinci meclis bakımından da azınlıkta kalan muhalefete bir tür "azlık vetosu" olanağı sunulmaktadır.

5) Anayasanın belli maddeleri hakkında yapılan değişiklikler için özel usuller söz konusudur. Buna göre değişiklik kanun teklifi/tasarısı, Anayasanın 1., 2. veya 12. bölümlerindeki hükümlere ilişkinse Sejm, ilgili kanun değişikliğini, birinci okumanın tamamlanmasından 60 gün geçmeden kabul edemez. Bu süre bir tür soğuma/serinleme süresidir.

6) Bir diğer zorlaştırıcı usul söz konusu bölümlere ilişkin değişiklik öngören kanunlar hakkında, halkoylaması yapılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, her iki meclisin ayrı ayrı olacak biçimde kendi üye tamsayılarının en az 1/5'ine denk gelecek sayıdaki üyeleri ya da Cumhurbaşkanı, söz konusu içerikteki değişiklik kanun teklifinin/tasarısının Senato tarafından da kabul edilerek kanunlaştırılması üzerine kırk beş (45) gün içinde bir onay halkoylamasının yapılmasını Sejm Başkanından isteyebilecektir. Sejm Başkanı bu başvurunun kendisi tarafından alınması üzerine 60 gün içinde halkoylamasının yapılması emrini verecektir. Bağlayıcı nitelikteki halkoylamasında geçerli oyların salt çoğunluğu kabul yönünde çıkarsa anayasa değişikliği kanunlaşmış olacaktır (1997 AY. md. 125/IV; md. 235/VI).

7) Anayasa değişikliği kanununun yürürlük kazanması bakımından Cumhurbaşkanı ve AYM için -belli koşullar çerçevesinde- çeşitli anayasal yetkiler ve zorunluluklar öngörülmüştür. Buna göre:

   a) Cumhurbaşkanı, bir kanunu imzalamadan önce onun anayasaya uygunluğunu inceletmek üzere AYM'ye başvurabilir. Bu önleyici denetim girişimi üzerine, AYM ilgili kanunda bir anayasaya aykırılık saptamazsa Cumhurbaşkanı söz konusu kanunu imzalayarak yürürlüğe sokmak zorundadır (1997 AY. md. 122/III)

   b) Kural olarak Cumhurbaşkanı, AYM'nin anayasaya aykırı bulduğu bir kanunu yürürlüğe sokamaz. Söz konusu aykırılık kanunun bütününü etkilemeyecek bir nitelikteyse Cumhurbaşkanı, Sejm Başkanının da görüşünü de alıp anayasaya aykırı bulunan hükümleri, kanun metninden çıkarmak suretiyle imzalayarak yürürlüğe sokar. Bunun dışında, Anayasa Cumhurbaşkanına, ilgili anayasa aykırılığının giderilmesi amacıyla kanunu, bir daha görüşülmek üzere Sejm'e geri gönderme yetkisi tanımaktadır (1997 AY. md 122/IV).

   c) Cumhurbaşkanı, anayasaya uygunluk bakımından önleyici denetim sürecini işletmeden de -gerekçesini belirtmek kaydıyla- söz konusu kanunu, bir kez daha görüşülmek üzere Sejm'e geri gönderebilir. Geri göndermeye konu kanun, Sejm'in üye tamsayısının en az yarısının hazır bulunduğu bir toplantıda en az 3/5 çoğunlukla yeniden kabul edilirse, Cumhurbaşkanı ilgili kanunu yedi (7) dün içinde imzalayarak yürürlüğe sokmak zorundadır. Bu biçimde yeniden kabul edilen kanun yürürlük kazandıktan sonra Cumhurbaşkanının bastırıcı/düzeltici bir anayasaya uygunluk denetimi mekanizmasını işletme yetkisi bulunmamaktadır. (1997 AY. md. 122/ V).

   ç) Anayasanın 235/IV – VI. maddesinde öngörülen usullerin tamamlanarak kanunlaşan değişiklik, Sejm Başkanı tarafından Cumhurbaşkanına sunulur. Cumhurbaşkanı ilgili kanunu, kendisine sunumundan itibaren yirmi bir (21) gün içinde imzalayarak yürürlük kazandırır

kinliğini saptamak -şimdilik- işlevsel değildir.

SONUÇ

Soğuk Savaşın tampon bölgesini oluşturan Doğu Avrupa coğrafyasının siyasal – askerî – ekonomik konumlanışı, Batı'nın uzun uğraşlarıyla sonlanmıştır. Görünürde bir tarafın kesin zaferi olarak nitelendirilen 1989 dönüşümü ertesinde, Macaristan ve Polonya hedeflenenlerin yaşama geçirildiği ülkelerin başında gelmişlerdir. Bu sürecin işletilişinde toplumsal yaşam, neoliberal ekonomik tercihlerin deney sahasına çevrilirken; devletin yeniden örgütlenmesinde de başta anayasa olmak üzere hukuk yoluyla yeniden biçimlendirmeye gidilmiştir. Özellikle ikincisi, birincisinin güvencesi olarak düşünülmüş ve yapılandırılmıştır.

Çoğulcu temsili demokrasi, hukuk devleti, anayasa yargısı, erkeler ayrılığı ve geniş özgürlükler yelpazesini koruyacak katı anayasa mantığı ile kurgulanan her iki ülkenin siyasal sistemi açısından her şey 2000'lerin ikinci on yılında ters yüz olmuştur. Bir türlü hesaba katılmak istenmeyen ekonomi – politik tercihin acımasız kuralları, sosyalist yönetimlerin kısıtlı ama korumacı / ortada bırakmayan siyasetine alışık Macar ve Leh toplumları üzerinde soğuk duş etkisi yaratmıştır. Geçiş sürecini istenildiği başarıda yönetemeyen, sosyal demokrat ve liberal partilere karşı gelişen toplumsal tepkisellik, her iki ülkede de sağ popülist otoriter kimlikli siyasetleri, önderleri ve partileri iktidara taşımıştır.

Bugün için Macaristan'da V. Orban ve FIDESZ; Polonya'da J. Kaczynski ve PiS, popülist söylemlerine uygun olarak geliştirdikleri eylem bütünlüğü çerçevesinde hukuk yoluyla siyasal sistemi değiştirmişlerdir. Bu ko-

---

(1997 AY. md. 235/VII). Yürürlük kazandırma sürecinde, Cumhurbaşkanı "geri gönderme" ya da "anayasaya uygunluk bakımından önleyici denetim" yetkilerini kullanmak isterse yirmi bir (21) günlük süre koşulu uygulanmayacaktır (1997 AY. md. 122/VI).

nuda daha "şanslı" olan Macaristan yönetimi, anaya-sa(l)cılığın evrensel "iktidarı sınırlama" işleviyle bağdaş-mayan suiistimalci anayasacılık yöntemiyle siyasal dü-zeni dönüştürürken; Polonya'da süreç, yasama çoğunlu-ğundaki sayısal yetersizlik nedeniyle hukuksal meşrui-yetin zorlandığı anayasaya aykırı yasalar yoluyla işletil-mektedir.

21. yy.'da popülist siyasi figürler, kanser hücreleri gibi "yaşlı kıtada" da çoğalmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Varşova'nın aşılması için yürütülen bütün uğraşların vardığı son nokta, Visegrad'ın, Avrupa'nın Ba-tısı için mahcup bir düş kırıklığı olduğudur.

Kaynakça

Akçay, Ü, 'Polonya'da Otoriter Post-Neoliberalizmin Yükselişi', *Toplum ve Bilim,* Sayı. 155, 2021, ss. 68-97.

Angotti, T, 'Stalin Dönemi: Tarihin Açımlanışı', Çev. Necmi Er-doğan, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2,* İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989.

Bayar, H.İ., 'Macaristan Parlamentosu'nda Yasama ve Denetim', *Yasama Dergisi,* Sayı. 21 ("İçtüzük" Özel Sayısı), Mayıs - Ağustos, 2012, ss. 85-118.

Baykan, T. S, 'Pierre Ostiguy İle Söyleşi: Aydınlık ve Karanlık Yönleriyle Popülizm Ne Tür Katkılar Sunabilir?', Çev. T.S. Baykan, *Birikim*, Sayı 354, Ekim 2018, ss. 57-67.

Becker, J., 'Macaristan: Neoliberalizm ve Milli-Muhafazakarlık Arasında Fidesz Hükümeti', Çev. Y. Ay, *Toplum ve Bilim,* Sayı. 155, 2021, ss. 98-129.

Brzezinski, Z. *Büyük Çöküş*, Çev. G. Keskil ve G. Pakkan, Be-şinci Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Di Palma, G., 'Niçin Demokrasi Doğu Avrupa'da İşleyebilir', Çev.: L. Köker, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Der. L. Diamond ve M.F. Plattner, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995.

Erdoğan, M., 'Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avru-pa'da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi', *Ankara*

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, vol. 54, no. 3, 2005, ss. 1-22.

Fassin, É., 'Stratejik Bir Seçim: Sol veyahut Popülizm', Çev. E. Köse, *Birikim*, Sayı 354, Ekim 2018, ss. 50-56.

Garlicki, L.L., 'The Presidency in the New Polish Constitution', *East European Constitutional Review*, vol. 6, Spring / Summer, 1997, ss. 81-89.

Gönenç, L., *Prospects for Constitutionalism in Post – Communist Countries*, Netherlands, Kluwer Law International, 2002.

Gönenç, L., 'Özelleştirme ve Anayasalar, Orta Avrupa Deneyimi', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, vol. 54, no. 1, 2005, ss. 91-98.

Gross, I.G., 'Introduction: When Polish Constitutionalism Began', *East European Constitutional Review*, vol. 6, Spring / Summer, 1997, ss. 64-66.

Hall, S., 'Otoriter Popülizm: Jessop ve Ötekilere Yanıt', Çev.K. Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası,* Der. Ragıp Zarakolu. Sayı 4, İstanbul: Alan Yayıncılık, Aralık 1987, ss. 67-76.

Halmai, G. 'The Making of "Illiberal Constitutionalism" with or without a New Constitution: The Case of Hungary and Poland', içinde D. Landau, and H. Lerner (eds.), *Comparative Constitution Making,* UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2019, ss. 302-323.

Halmai, G. ve F. Laczó, *Macaristan'da Toplumsal Hareketler: Bir Taslak*, Çev. G. Doğduaslan, *Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori ve Deneyim*, Der. Y. D. Çetinkaya. İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Holmes, L., *Post-Komünizm*, Çev. Y. Alogan, İstanbul, Mavi Ada Yayınları, 2000.

Huntington, S. P., *Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. E. Özbudun, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.

İnsel, A., 'Sağdan Sola Popülizmler', *Birikim*, Sayı 354, Ekim, 2018, ss. 5-8.

Jessop, B. et al., 'Otoriter Popülizm – İki Ulus ve Thatcherizm', Çev. K. Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Der. R. Zarakolu. Sayı 4: 35-66. İstanbul: Alan Yayıncılık, Aralık 1987.

Jessop, B. et al., 'Thatcherizm ve Hegemonya Politikası: Stuart Hall'a Bir Cevap', Çev. Kudret Emiroğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası*, Der. R. Zarakolu, Sayı 4, İstanbul, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, ss. 77-92.

Kagarlitsky, B., 'Perestroika: Değişimin Diyalektiği', Çev. K. Emiroğlu, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2*, İstanbul, Alan Yayıncılık 1989.

Kagarlitsky, B., 'Entelijensiya ve Değişiklikler', Çev. O. Akınhay, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan. Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989.

Kagarlitsky, B., *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, Çev. K. Şahin, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.

Karakurt, M. S., 'Popülizm Tartışmaları, Ernesto Laclau ve Devrimci Yol', *Birikim*, Sayı 368, Aralık, 2019, ss. 115-131,

Köker, L., 'Başkancı Rejim: Popülist Yarışmacı Otoriterlik Mi, Diktatörlük Mü?', *Birikim*, Sayı. 377, Eylül, 2020, ss. 6-25.

Landau, D., 'Abusive Constitutionalism', *UC Davis Law Review*, vol. 47, no. 1, November, 2013, ss. 189-260,

Linz, J. J., "*Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. E. Özbudun, 3. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2012.

Lipset, S. M., *Siyasal İnsan*, Çev. M. Tunçay, Ankara, Teori Yayınları, 1986.

Lipson, L., *Politika Biliminin Temel Sorunları, Siyasal Bilime Giriş*, Çev. T. Karamustafaoğlu, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, Birlik Yayıncılık, 1986.

Lomax, B., '1956: Macar Devriminin Mirası', Çev. F. Koç, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu, Sayı: 7/3, İstanbul, Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 280-306.

MacShane, D., 'Darbeden Sonra Dayanışma', Çev. İ. Ferahlar, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu, Sayı: 7/3, İstanbul, Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 233-252.

Moffitt, B., *Popülizmin Küresel Yükselişi, Performans, Siyasal Üslup ve Temsil*, Çev. O. Özgür, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Müller, J.W., *Popülizm Nedir?,* Çev. O. Yıldız, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Ost, D., 'Dayanışma'nın Dönüşümü ve Orta Avrupa'nın Geleceği', Çev. M. Küpüşoğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası*, Der. R. Zarakolu, Sayı: 7/3, İstanbul, Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 253-278.

Özbudun, E., *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.

Özbudun, E., 'Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü', *Anayasa Yargısı*, vol. 23, no. 1, 2007, ss. 359-364,

Özbudun, E., *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Özbudun, E., *Anayasalcılık ve Demokrasi,* Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Özbudun, E., 'Popülizmin Yükselişi ve Demokrasinin Küresel Krizi', *Birikim*, Sayı 374-375, Haziran / Temmuz, 2020, ss. 175-185.

Özdemir, A. M., 'Popülist Söylem ve Bileşenleri: Sol – Liberalizm Üzerine Düşünceler', *Mülkiyeliler Birliği Dergisi,* vol. 36, no. 274, 2012, ss. 37-62.

Pap, A. L., *Democratic Decline in Hungary, Law and Society in an Illiberal Democracy*, London and New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2018.

Raslavsky, V., 'Perestroikanın Üç Yılı', Çev. K. Emiroğlu, *Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? / Yunanistan, Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları 6/2,* İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989.

Sadurski, W., *Poland's Constitutional Breakdown*, United Kingdom, Oxford, Oxford University Press, 2019.

Safty, A., *Democracy and Governance, The Global Advance of Democracy*, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sözen, Y., 'Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler', içinde S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin (Der.), *Karşılaştırmalı Siyaset, Temel Konular ve Yaklaşımlar*, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, ss. 45-74.

Swain, N., 'Macaristan'daki Sosyalist Proje Bunalımda', Çev. K. Başoğlu, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası,* Der., R. Zarakolu. Sayı: 7/3, İstanbul: Alan Yayıncılık, Nisan 1990, ss. 310-338.

Szikinger, I., 'Hungary's Pliable Constitution', içinde J. Zielonka (ed.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 1 Institutional Engineering*, Oxford, Oxford University Press, 2001, ss. 406-430.

Şen, İ.G., 'Referendums and Democratic Constitutionalism: Is There a Way for Reconciliation?', içinde S. Hardt, A.W. Heringa, and H.T. Nguyen (eds.), *Populism and Democracy*, Netherlands, Eleven International Publishing, 2020.

Telek, A., 'Sol Popülizme Karşı Sol – Dönüşüm ve Prekarya', *Birikim*, Sayı 354, Ekim 2018, ss. 21-31.

Valki, L., 'Hungary: Understanding Western Messages', içinde J. Zielonka, and A. Pravda (eds.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 2. International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001, ss 294-323.

Yabancı, B., 'Avrupa'nın Çeperinde Popülizm: Türkiye, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Çoğunluk İktidarlarının Otoriterlik Stratejileri', *Birikim*, Sayı 354, Ekim, 2018, ss. 9-20.

Yücel, B., 'Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, vol. 60, no. 3, 2011, ss. 635-690.